

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КАМ'ЯНЕЦЬ–ПОДІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ІВАНА ОГІЄНКА

Факультет спеціальної освіти, психології і соціальної роботи
Кафедра загальної та практичної психології

Кваліфікаційна робота
(бакалавра)
з теми: «ПСИХОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ
МОВЛЕННЄВО-КОМУНІКАТИВНИХ НАВИЧОК У МОЛОДШИХ
ШКОЛЯРІВ ІЗ РОЗЛАДАМИ СПЕКТРУ АУТИЗМУ»

Виконала: здобувачка вищої освіти
групи Ps1–B21
спеціальності 053 Психологія
(денна форма здобуття освіти)
Олександра НЯНЬЧУР

Керівник:
Наталія ГОНЧАРУК,
доктор психологічних наук,
доцент, доцент кафедри
загальної та практичної психології

Рецензент:
Олена ВЕРЖИХОВСЬКА,
кандидат педагогічних наук,
професор, доцент кафедри
психолого-медико-педагогічних
основа корекційної роботи

Кам'янець–Подільський – 2025 р.

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНЕ ОБҐРУНТУВАННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ МОВЛЕННЄВО-КОМУНІКАТИВНОГО РОЗВИТКУ У ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ З РОЗЛАДАМИ СПЕКТРУ АУТИЗМУ.....	8
1.1. Розлади спектру аутизму в контексті психолого-педагогічного аналізу	8
1.2. Характеристика мовленнєво-комунікативних здібностей дітей із РСА	20
1.3. Теоретичні підходи до розвитку мовленнєвої комунікації у молодших школярів	26
Висновки до розділу 1	36
РОЗДІЛ 2. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ МОВЛЕННЄВО-КОМУНІКАТИВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ З РОЗЛАДАМИ СПЕКТРУ АУТИЗМУ.....	39
2.1. Методологічні засади емпіричного вивчення мовленнєво-комунікативних навичок	39
2.2. Аналіз результатів діагностики мовленнєво-комунікативних характеристик у дітей із РСА молодшого шкільного віку.....	41
Висновки до розділу 2	42
РОЗДІЛ 3. ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ШЛЯХИ ФОРМУВАННЯ МОВЛЕННЄВО-КОМУНІКАТИВНИХ НАВИЧОК У МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ІЗ РОЗЛАДАМИ СПЕКТРУ АУТИЗМУ	54
3.1. Концептуальні підходи та основні напрями формування мовленнєвої комунікації	54
3.2. Опис психолого-педагогічної методики формування мовленнєво- комунікативних навичок у дітей із РСА	59
ВИСНОВКИ	66
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	68
ДОДАТКИ.....	70

ВСТУП

Актуальність теми. У сучасних умовах спеціальної психології особливої уваги набуває проблема психолого-педагогічної підтримки дітей з особливими освітніми потребами, зокрема учнів молодшого шкільного віку з розладами спектру аутизму (РСА). Однією з ключових труднощів, з якими стикаються такі діти, є порушення мовленнєвої комунікації, що суттєво ускладнює їхнє повноцінне включення в навчально-виховний процес, міжособистісну взаємодію та соціалізацію. Розвиток мовленнєво-комунікативних навичок у дітей з РСА є складним, багаторівневим процесом, що потребує науково обґрунтованого підходу з урахуванням психологічних особливостей їхнього розвитку. Незважаючи на значну кількість досліджень у галузі спеціальної психології, досі актуальним залишається питання розробки ефективних методів та стратегій формування мовленнєвої комунікації в контексті інклюзивної освіти.

Враховуючи зростання кількості дітей з РСА в загальноосвітніх закладах, зростає потреба у фахівцях, які володіють знаннями про психологічні засади розвитку мовлення в цієї категорії учнів. Отже, дослідження психологічних механізмів, чинників та умов, що сприяють формуванню мовленнєво-комунікативних навичок у молодших школярів з РСА, має вагоме теоретичне та практичне значення для психологічної практики.

В останніх наукових та експериментальних дослідженнях було з'ясовано сутність і змістові засади описаної проблеми. Широко висвітлювалась проблема формування мовленнєво-комунікативних навичок у молодших школярів із розладами спектру аутизму у дослідженнях українських вчених. Зокрема, роботу з батьками дітей з РСА представили Т. Гладун, М. Єсип, Н. Портницька, О. Царькова, М. Химко, які акцентували увагу на соціальній, емоційній та когнітивній підтримці сімей. Сімейно-центрований підхід описали Н. Горішна, О. Ковальова, І. Сухіна, Н. Олексюк, які розглядали важливість залучення родини до системи допомоги. Психолого-педагогічний супровід представили К. Островська, Л. Рибченко, Т. Скрипник, які досліджували методи корекційної

роботи з дітьми з РСА та їхньої інтеграції в освітнє середовище. Методи соціальної адаптації та підтримки дітей з РСА описували О. Оксенюк, Т. Семигіна, О. Столярик, які визначали шляхи соціальної інтеграції та покращення якості життя. Проблеми стигматизації обґрунтовували О. Столярик, Д. Шульженко, які аналізували соціальні бар'єри, пов'язані з аутизмом.

У міжнародних джерелах ґрунтовно представлено якість життя батьків – автори Н. Allik, L. Dardas, N. Johnson, K. Kuhlthau оцінювали вплив РСА на добробут сімей. Питання підтримки та інтервенції висвітлювали К. Casagrande, С. Wong, Н. Chiang, які досліджували ефективність освітніх і поведінкових програм. Крос-культурний досвід відображували S. An, G. Divan, M. DuBay – вони порівнювали доступність допомоги дітям з РСА у різних країнах. Психосоціальні аспекти розкривали Н. Meadan, М. Altieri, N. Ekas, які розглядали стрес, оптимізм та соціальну підтримку батьків.

Ці публікації сформували основу сучасних підходів до комплексної допомоги дітям з аутизмом і підтримки їхніх родин в Україні та за кордоном. Дослідники у галузі спеціальної психології підкреслювали актуальність розгляду проблеми формування мовленнєво-комунікативних навичок в інклюзивному освітньому процесі задля підвищення ефективності засвоєння школярами знань на основі використання засобів мовленнєвої комунікації. Це зумовило формулювання теми дослідження «Психологічні засади формування мовленнєво-комунікативних навичок у молодших школярів із розладами спектру аутизму».

Мета дослідження: визначити та теоретично обґрунтувати психологічні засади формування мовленнєво-комунікативних навичок у молодших школярів із розладами спектру аутизму, а також розробити й апробувати ефективну психологічну методику їх формування.

Відповідно до мети визначено такі **завдання дослідження:**

1. Здійснити теоретичний аналіз наукових джерел щодо мовленнєвого та комунікативного розвитку дітей із РСА молодшого шкільного віку.

2. Провести емпіричне дослідження стану мовленнєво-комунікативних навичок у молодших школярів із розладами спектру аутизму.

3. Розробити, обґрунтувати та перевірити ефективність психологічної методики формування мовленнєво-комунікативних навичок у цієї категорії дітей.

Об'єкт дослідження: процес мовленнєво-комунікативного розвитку дітей молодшого шкільного віку.

Предмет дослідження: психологічні умови та механізми формування мовленнєво-комунікативних навичок у молодших школярів із розладами спектру аутизму.

Теоретико-методологічні основи дослідження ґрунтуються на міждисциплінарному підході, що охоплює психологічні, педагогічні та нейропсихологічні аспекти розвитку мовленнєво-комунікативної діяльності у дітей із розладами спектру аутизму (РСА). У процесі дослідження було враховано:

Положення загальної, вікової та спеціальної психології щодо закономірностей психічного розвитку дітей, зокрема в аспекті мовленнєвої та комунікативної сфери (Н. Гаврилова, Н. Гончарук, Л. Прокопенко, Т. Сак, Г. Соколова, О. Утьосов, О. Чеботарьова).

Сучасні психолінгвістичні підходи до аналізу мовлення як засобу комунікації та соціалізації (О. Мілевська, М. Савченко, Є. Соботович).

Концепції інклюзивної освіти та гуманістичної педагогіки, що підкреслюють індивідуалізацію підходів до дітей із особливими освітніми потребами (Л. Савчук, М. Монтессорі, К. Роджерс, С. Соботович, В. Тищенко. Н. Стадненко, А. Обухівська, М. Матвєєва, О.. Чеботарьова, І. Гладченко).

Наукові розробки у сфері спеціальної психології та педагогіки, що стосуються особливостей розвитку дітей із РСА (А. Колупаєва, О. Купчак, О. Літвінова, К. Островська, М. Химко).

Методологічну основу становлять такі принципи: принцип розвитку – розгляд мовлення як динамічного психічного процесу, що формується під

впливом соціального середовища; принцип індивідуального підходу – урахування особливостей кожної дитини з РСА у процесі діагностики та корекції; принцип діяльнісного підходу – формування мовленнєвої комунікації через цілеспрямовану діяльність; принцип системності – аналіз мовлення як цілісного явища, що поєднує когнітивні, емоційні та поведінкові компоненти. Застосування цих теоретико-методологічних засад дозволило обґрунтувати стратегію дослідження та розробити ефективну психолого-педагогічну модель формування мовленнєво-комунікативних навичок у молодших школярів із РСА.

Методи експериментального дослідження. У процесі дослідження використовувалися такі методи:

Теоретичні: аналіз, синтез, узагальнення наукової літератури з психології, педагогіки, логопедії та нейропсихології, що дозволили сформулювати концептуальні основи дослідження.

Емпіричні методи: спостереження за мовленнєвою поведінкою дітей у навчально-ігровій та побутовій діяльності; бесіди з учнями, батьками та педагогами з метою з'ясування специфіки комунікативної взаємодії; психодіагностичні методики, адаптовані для дітей із РСА (наприклад, тест «Оцінка мовленнєво-комунікативного розвитку», методики вивчення рівня розуміння мовлення); експеримент (констатувальний, формувальний і контрольний етапи) для перевірки ефективності розробленої методики формування мовленнєво-комунікативних навичок.

Методи математичного опрацювання даних – кількісний і якісний аналіз результатів експерименту із застосуванням описової статистики, порівняльного аналізу та оцінки динаміки змін.

Експериментальна база досліджень. Експериментальною базою стали ліцей №3 Кам'янець–Подільської міської ради, Хмельницької області; науково-дослідна лабораторія психології навчання Кам'янець–Подільського національного університету імені Івана Огієнка та Інститут психології Г.С. Костюка НАНП України.

Наукова новизна дослідження:

- Уточнено психологічну характеристику мовленнєво-комунікативних навичок молодших школярів із розладами спектру аутизму.
- Теоретично обґрунтовано та емпірично підтверджено ефективність психолого-педагогічної методики формування комунікативної мовленнєвої діяльності у дітей із РСА.
- Визначено психологічні умови, що сприяють розвитку здатності до мовленнєвої взаємодії у контексті інклюзивного навчання.

Практична значущість дослідження. Результати можуть бути використані фахівцями інклюзивної освіти, психологами, логопедами, корекційними педагогами для організації психолого-педагогічного супроводу дітей із РСА. Розроблену методику формування мовленнєво-комунікативних навичок можна застосовувати в освітній практиці закладів загальної середньої та спеціальної освіти. Матеріали дослідження можуть слугувати основою для створення програм підвищення кваліфікації педагогічних працівників, які працюють з дітьми з аутичним спектром.

.Апробація результатів досліджень. Результати дослідження представлено на підлітківській науковій конференції та опубліковано в 1 статті.

Структура роботи. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків і списку використаних джерел.

ВИСНОВКИ

1. Теоретичне дослідження проблеми розладів спектру аутизму дало змогу узагальнити такі найбільш суттєві його результати:

Аналіз наукової літератури дозволяє зробити висновок, що розлади спектра аутизму (РСА) становлять складне, поліетіологічне явище, яке охоплює низку нейророзвиткових, психологічних та соціальних аспектів. Розуміння аутизму як особливого варіанту розвитку, а не лише як патології, зумовлює потребу в мультидисциплінарному, гуманістичному підході до підтримки таких дітей. Установлено, що аутизм являє собою крайній прояв замкнутості (інтравертованості), який характеризується глибокою зосередженістю на власному внутрішньому світі та істотною неспроможністю до встановлення емоційного контакту з соціальним оточенням. Серед типових ознак аутизму – відсутність соціальної мотивації до комунікації, порушення мовленнєвого розвитку, ригідні (стереотипні) форми поведінки, а також неадекватні або парадоксальні реакції на сенсорні подразники.

Мовленнєво-комунікативна сфера дітей з РСА виявляє системні порушення як на рівні розуміння мовлення, так і його продукції та використання у соціальній взаємодії. Це свідчить про необхідність цілісної психолого-педагогічної підтримки, спрямованої на розвиток не лише мовних, а й функціонально-комунікативних навичок.

У свою чергу, молодший шкільний вік є критичним періодом для становлення всіх рівнів мовлення – фонетико-фонематичного, лексико-граматичного, зв'язного та комунікативного. Саме в цей час мовлення стає провідним інструментом не лише спілкування, а й навчальної діяльності, пізнання та самовираження дитини. Формування мовленнєвої компетентності в цьому віці є основою успішної соціалізації та академічного розвитку, а також ключем до своєчасного виявлення та корекції мовленнєвих порушень.

Це дозволяє стверджувати, що поєднання глибокого розуміння природи РСА з особливостями мовного розвитку дітей молодшого шкільного віку дозволяє обґрунтовано підходити до створення ефективних стратегій підтримки,

які сприятимуть розкриттю потенціалу кожної дитини та формуванню інклюзивного, толерантного суспільства.

2. Результати експериментального дослідження засвідчують, що всі досліджувані учні (100%) з діагнозом F84.0 – розлади спектру аутизму (РСА) виявляють незадовільний рівень лексико-семантичного та дискурсивного мовлення. Їхні висловлювання характеризуються відсутністю семантичної зв'язності, логіки та структурованості: у мовленні переважають окремі, ізольовані лексеми без граматичного чи смислового об'єднання.

Щодо мовленнєвого розвитку та стану зв'язного мовлення, виявлено позитивну динаміку: у 1–2 класах 100% дітей продемонстрували низький рівень зв'язного мовлення, однак у 3–4 класах спостерігається зростання показників мовленнєвого розвитку – 75% учнів досягли підвищених показників.

Комунікативні навички оцінювались за рівнями (високий, достатній, середній, низький) з урахуванням словникового обсягу та розвитку мисленнєвих процесів. Згідно з отриманими даними: 14,9% учнів досягли високого рівня, 17,9% – достатнього, 34,3% – середнього, тоді як 32,8% продемонстрували низький рівень комунікативних умінь. Серед дітей з РСА переважає низький рівень розвитку комунікативних навичок (62,6%). Однак у процесі шкільного навчання простежується тенденція до зростання показників – серед учнів 3–4 класів 37,4% досягли середнього рівня сформованості комунікативних навичок.

3. Формувальний експеримент, зорієнтований на психокорекцію аутичних проявів шляхом активного соціально-психологічного навчання, підтвердив гіпотезу про ефективність цілеспрямованого впливу. Метою корекційної роботи було стимулювання мовленнєвого, когнітивного та комунікативного розвитку в дітей із РСА. Основними напрямками втручання були:

а) **Блок формування мовленнєвих навичок у молодших школярів з аутизмом:** формування фонетико-фонологічних, просодичних та синтаксичних компонентів мовлення, зокрема – вдосконалення темпу, плавності, граматичної правильності мовлення, розвиток описового мовлення з опорою на запитання чи візуальні схеми.

б) Блок формування комунікативних навичок у молодших школярів з аутизмом: розвиток комунікативної діяльності, формування культури спілкування, вдосконалення навичок діалогічної комунікації.

Корекційна робота враховувала особливості аутичної дитини: зокрема, уникнення прямих стимулів (погляд, дотик), поступове розширення контактів, використання ігрової діяльності, що відповідає інтересам дитини, створення ситуації успіху тощо.

Активне соціально-психологічне навчання здійснювалося за допомогою методів ігрової психотерапії, арттерапії, казкотерапії, а також психодраматизації. Експериментальна група (діти з РСА) значно покращила показники у порівнянні з контрольною: високий рівень комунікативної компетентності досягнуто у 54,5% учнів, достатній – у 27,3%, середній – у 9,1%, низький – лише у 9,1%.

Отже, інтеграція соціально-психологічних технологій навчання в освітньо-корекційний процес сприяє підвищенню рівня мовленнєвої адаптації та комунікативної активності дітей із РСА в умовах інклюзивного навчання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гілберт К., Пітерс Т. (2023) Аутизм. Медичний і педагогічний вплив. Київ : Центр учбової літератури, 200 с.
2. Гладун, Т. О. (2018). Розвиток соціальної компетентності батьків, які виховують дитину з розладами спектру аутизму: можливості кіномистецтва. Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету. Сер.: Педагогічні науки, (1), 56-62.
3. Горішна, Н. (2019). Сімейно-орієнтований підхід до надання оціальних послуг сім'ям, які виховують дітей з інвалідністю. Соціологія та соціальна робота в умовах національних та регіональних викликів. Ужгород: ДВНЗ «Ужгородський національний університет», 24-25.
4. Дурманенко, Є. (2021). Соціальна робота з дітьми з розладами аутистичного спектра. Ввічливість. Humanitas, (1), 15-21.
5. Душка, А. (2013). Особливості виховання дитини з РСА у сімейних умовах. Міжнародний науковий форум: соціологія, психологія, педагогіка, менеджмент, (14), 169-178.
6. Єсип, М. (2017). Відеоінтерактивний тренінг на допомогу сім'ям з дітьми з розладом спектру аутизму (РСА): психологічний погляд. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Психологічні науки, (6 (1)), 191-196.
7. Крет Я. В. (2007) Рання діагностика та корекція психомоторики дітей з аутизмом : моногр. Запоріжжя: Запорізь. нац. ун-т, 608 с.
8. Ковальова, О., Варіна, Г. (2020). Концептуалізація сімейно центрованого підходу в процесі розвитку адаптивних ресурсів батьків, які виховують дітей з особливими потребами. Topical Issues of Society Development in the Turbulence Conditions: Conference Proceedings of the International Scientific Online Conference. Bratislava, 351–360.
9. Марценковський І. А., Бікшаєва Я. Б., Ткачова О. В. (2009) Вимоги до програмно-цільового обслуговування дітей з розладами зі спектра аутизму: метод. реком. Київ. 46 с.

10. Оксенюк, О. (2018). Соціальний супровід сім'ї дитини з особливими потребами. *Social work and education*, 5(1), 38–46.
11. Олексюк, Н. (2014). Соціалізація дітей з особливими потребами у сім'ях та побудова внутрісімейних стосунків. *Вісник Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника. Педагогіка I (I)*, 119-125.
12. Олексюк, Н. (2019). Соціальна підтримка батьків дітей з особливими потребами як актуальна проблема. *Науковий вісник Мукачівського державного університету. Серія «Педагогіка та психологія»*, 2 (10). 63-66.
13. Островська, К. (2012). Засади комплексної психолого-педагогічної допомоги дітям з аутизмом. Львів:»Тріада плюс, 520
14. Панкратов О. (2023) Методи розвитку мовлення у дітей з аутизмом. Аутизон+ Психолого-педагогічний клуб для дітей з особливими освітніми потребами <https://aytuzon.com.ua/metodu-rozvvutky-movlennya/>
15. Поліщук, В., Лещук, Г. (2020). Толерантність як особистісна характеристика в умовах імплементації інклюзивної освіти. *Social Work and Education*, 7(3). 338-346.
16. Помогайбо В. М., Березан О. І., Петрушов А. В. (2017) Генетика розладів аутистичного спектру. *Світ Медицини та Біології*, 1(59), 208-212.
17. Портницька, Н. Ф., Соложенцева, М.В., Тичина, І.М. (2019). Психологічне благополуччя батьків дітей з інвалідністю: кризи і ресурси. *Збірник наукових праць Інституту психології імені Г. Костюка НАПН України*, VI(16): Психологія обдарованості. Київ – Житомир: ЖДУ ім. І. Франка, 230-237.
18. Рибак, О. А. (2015). Теоретичний аналіз проблеми виховання дитини в сім'ї батьків з інвалідністю. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені МП Драгоманова. Серія 19: Корекційна педагогіка та спеціальна психологія*, (29), 78-83.
19. Романчук О. (2009) Розлади спектру аутизму в запитаннях та відповідях. Львів : Колесо, 168
20. Рибченко, Л. К. (2014). Психологічна та соціальна адаптація дітей з аутизмом. *Науковий часопис НПУ імені МП Драгоманова. Серія 19: Корекційна педагогіка та спеціальна психологія*, (26), 387-392.

21. Рибченко, Л. К. (2019). Педагогічні умови організації корекційної роботи з аутичними дітьми (Doctoral dissertation, Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова).
22. Семигіна, Т. В., & Столярик, О. Ю. (2019). Якість життя сімей, які виховують дітей з аутизмом: концепція та чинники. Збірник наукових праць Хмельницького інституту соціальних технологій Університету «Україна», (18), С. 84-89.
23. Синьов, В. М., & Шульженко, Д. І. (2017). Психологія інклюзивної освіти учнів зі спектром інтелектуальних та аутистичних порушень. Актуальні питання корекційної освіти, (9 (2)), 190-205.
24. Скрипник, Т. В., Бірюкова, К. Д., & Савченко, М. Р. (2019). Використання психоосвітнього профілю для планування психолого-педагогічного супроводу дітей з аутизмом у закладах освіти. Сучасний рух науки: тези доп. ІХ міжнародної науково-практичної інтернет-конференції (2-3 грудня 2019 р.). Дніпро, Т.3., 295.
25. Скрипник Т.В. (2008) Методика дослідження психічних процесів у дошкільників з аутизмом: метод. реком. Київ : Педагогічна думка. 72 с.
26. Скрипник Т.В. (2008) Моделювання шкільної ситуації як засіб підготовки до навчання дітей з аутизмом: наук.-метод. посіб. Київ : Педагогічна думка. 104 с.
27. Скрипник Т.В. (2010) Феноменологія аутизму : моногр. Київ : Фенікс, 368 с.
28. Столярик, О. (2019). Стигматизація осіб з розладами спектру аутизму та членів їхніх родин як феномен та як процес (огляд літератури). Вісник Академії праці, соціальних відносин і туризму, (3). 44-57.
29. Столярик, О. (2020). Оцінка якості життя сімей, що виховують дітей з аутизмом, як інструмент соціальної роботи. Traektoriâ Nauki= Path of Science, 6(2), 5001-5007.
30. Столярик, О. (2020). Стратегії соціальної підтримки сімей, які виховують дітей з аутизмом. Науковий вісник Південноукраїнського

національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського, 2 (131). 45-51.

31. Столярик, О. (2021). Вплив інтервенції на основі сильних сторін на мобільність сімей, які виховують дітей з аутизмом. Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського, 3 (136). 96-103.

32. Сухіна, І. В. (2014). Родинно-орієнтований підхід у контексті комплексної психолого-педагогічної допомоги дітям з аутизмом. Освіта осіб з особливими потребами: шляхи розбудови, (5), 182-192.

33. Танасієнко, О. В. (2018). Аутизм, сім'я, суспільство: роздуми напередодні одного благодійного проекту. Сімейна політика в Україні: пробл. перспективи розвитку: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (04 квітня 2018 р., м. Київ) – Київ: Інститут соціальної та політичної психології НАПН України, 174 с.

34. Тарасун, В. В. (2013). Концепція нейропсихологічної діагностики стану соціоемоційного розвитку дитини з аутизмом (Проект). Науковий часопис НПУ імені МП Драгоманова. Серія 19: Корекційна педагогіка та спеціальна психологія, (24), 226-233.

35. Тарасун В.В., Хворова Г.М. (2004) Концепція розвитку, навчання і соціалізації дітей з аутизмом. Київ : Наук. світ, 100 с.

36. Химко, М. Б. (2011). Психологічні чинники батьківського ставлення до дітей з аутизмом: гендерний аспект. Збірник матеріалів науково-практичної конференції «Гендерна освіта–ресурс розвитку паритетної демократії». Київ, 789 с.

37. Царькова, О. В. (2015). Почуття провини як компонент психологічного клімату у родині, де росте дитина з особливими потребами. Наука і освіта, (7), 115-120.

38. Чуприков А. П., Винник М. І., Багрій Я. Т. (2005) Розлади спектру аутизму : навч.-метод. посіб. Івано-Франківськ : Вид-во Ів.-Франк. держ. мед. акад. 48 с.

39. Шульженко Д. І. (2018). Етична та психокорекційна складові інклюзивної системи навчання учнів із інтелектуальними та аутистичними порушеннями. Науковий часопис Національного педагогічного університету імені МП Драгоманова. Серія 19: Корекційна педагогіка та спеціальна психологія, (35), 173-180.

40. Яблунівська Л. (2018). Генеза становлення соціальної роботи з дітьми-аутистами. Науковий часопис Національного педагогічного університету імені МП Драгоманова. Серія 11: Соціальна робота. Соціальна педагогіка, (25), 133-142.

41. Al-Khalaf, A., Dempsey, I., & Dally, K. (2014). The effect of an education program for mothers of children with autism spectrum disorder in Jordan. *International Journal for the Advancement of Counselling*, 36(2), 175-187.

42. Allik, H, Larsson, J & Smedje, H (2006). Health-related quality of life in parents of school- age children with Asperger syndrome or high-functioning autism. *Health and Quality of Life Outcomes*, 4, 1, 1-8.

43. Altieri, M. J., & von Kluge, S. (2009). Family functioning and coping behavior in parents of children with autism. *Journal of Child and Family Studies*, 18, 83-92.

44. An, S., Chan, C. K., & Kaukenova, B. (2020). Families in transition: Parental perspectives of support and services for children with autism in Kazakhstan. *International Journal of Disability, Development and Education*, 67(1), 28-44.

45. Anthony, N., & Campbell, E. (2020). Promoting Collaboration Among Educators, Social Workers, and Families Impacted by Autism Spectrum Disorders. *Advances in Neurodevelopmental Disorders*, 4(3), 319-324.

46. Bailey, B., & Arciuli, J. (2020). Indigenous Australians with autism: A scoping review. *Autism*, 24(5), 1031-1046.

47. Bakar, R. A. (2019). Understanding support for parents of autistic children through a whatsapp group. *Asia Proceedings of Social Sciences*, 4(2), 17-120.

48. Bakare, M. O., Taiwo, O. G., Bello-Mojee, M. A., & Munir, K. M. (2019). Autism Spectrum Disorders in Nigeria: A Scoping Review of Literature and

Opinion on Future Research and Social Policy Directions. *Journal of health care for the poor and underserved*, 30(3), 899.

49. Bishop-Fitzpatrick, L., Dababnah, S., Baker-Ericzén, M. J., Smith, M. J., & Magaña, S. M. (2019). Autism spectrum disorder and the science of social work: A grand challenge for social work research. *Social work in mental health*, 17(1). P. 73-92.

50. Bu, H., & Duan, W. (2021). Strength-Based Flourishing Intervention to Promote Resilience in Individuals With Physical Disabilities in Disadvantaged Communities: A Randomized Controlled Trial. *Research on Social Work Practice*, 31(1), 53 – 64.

51. Casagrande, K. A., & Ingersoll, B. R. (2017). Service delivery outcomes in ASD: Role of parent education, empowerment, and professional partnerships. *Journal of Child and Family Studies*, 26(9), 2386-2395.

52. Chiang, H. (2014). A parent education program for parents of Chinese American children with autism spectrum disorders (ASDs): a pilot study. *Focus on Autism and Other Developmental Disabilities*, 29(2), 88-94.

53. Chiri, G., & Warfield, M. E. (2012). Unmet need and problems accessing core health care services for children with autism spectrum disorder. *Maternal and child health journal*, 16(5), 1081-1091.

54. Crook, C., & Garratt, D. (2005). The positivist paradigm in contemporary social science research. *Research methods in the social sciences*, 207-214.

55. Daniels, A. M., Como, A., Hergüner, S., Kostadinova, K., Stosic, J., & Shih, A. (2017). Autism in Southeast Europe: A survey of caregivers of children with autism spectrum disorders. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 47(8), 2314-2325.

56. Dardas, L. A., & Ahmad, M. M. (2014). Quality of life among parents of children with autistic disorder: A sample from the Arab world. *Research in developmental disabilities*, 35(2), 278-287.

57. Dawson, N., Gerhart, H., & Judge, K. S. (2020). Findings from a strength-based moderate-intensity exercise interventions for individuals with dementia (innovative practice). *Dementia*, 19(4), 1265-1273.

58. Divan, G., Vajaratkar, V., Desai, M. U., Strik-Lievers, L., & Patel, V. (2012). Challenges, Coping Strategies, and Unmet Needs of Families with a Child with Autism Spectrum Disorder in Goa, India. *Autism Research*, 5(3), 190-200.
59. DuBay, M., Watson, L. R., & Zhang, W. (2018). In search of culturally appropriate autism interventions: Perspectives of Latino caregivers. *Journal of autism and developmental disorders*, 48 (5), 1623-1639.
60. Ekas, N. V., Lickenbrock, D. M., & Whitman, T. L. (2010). Optimism, social support, and well-being in mothers of children with autism spectrum disorder. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 40, 1274-1284.011). The relationships among adaptive behaviors of children with autism, family support, parenting stress, and coping. *Issues in Comprehensive Pediatric Nursing*, 34, 4-25.
61. ICD-11: International Classification of Diseases 11th Revision. *The global standard for diagnostic health information. Reference Guide*. 2022. icd.who.int.
62. Izadi-Mazidi, M., Riahi, F., & Khajeddin, N. (2015). Effect of cognitive behavior group therapy on parenting stress in mothers of children with autism. *Iranian Journal of Psychiatry and Behavioral Sciences*, 9(3). e1900. <http://doi.org/10.17795/ijpbs-1900>
63. Johnson. N., Frenn, M., Feetham, S., Simpson, P. (2011). Autism Spectrum Disorder: Parenting Stress, Family Functioning and Health-Related Quality of Life. *Families, Systems and Health*, 29, 232-252.
64. Karpur, A., Lello, A., Frazier, T., Dixon, P. J., & Shih, A. J. (2019). Health disparities among children with autism spectrum disorders: analysis of the national survey of children's health 2016. *Journal of autism and developmental disorders*, 49(4), 1652-1664.
65. Khanna, R., Madhavan, S. S., Smith, M. J., Patrick, J. H., Tworek, C., & BeckerCottrill, B. (2011). Assessment of health-related quality of life among primary caregivers of children with autism spectrum disorders. *Journal of autism and developmental disorders*, 41(9), 1214-1227.
66. Kinnear, S., Link, B., Ballan, M. & Fischbach, R. (2016). Understanding the experience of stigma for parents of children with autism spectrum disorder and the

role stigma plays in families' lives. *Journal of autism and developmental disorders*, 46(3), 942-953.

67. Kuhlthau, K., Payakachat, N., Delahaye, J. et al. (2014). Quality of life for parents of children with autism spectrum disorders. *Research in Autism Spectrum Disorders*, 8, 1339-1350.

68. Lee, G.K., Lopata, C., Volker, M.A. et al. (2009). Health- related quality of life of parents of children with high-functioning autism spectrum disorders. *Focus on Autism and Other Developmental Disabilities*, 24, 227-239.

69. Mackintosh, V. G., Goin-Kochel, R. P., & Myers, B. J. (2012). «What do you like/dislike about the treatments you're currently using?»: A qualitative study of parents of children with autism spectrum disorders. *Focus on Autism and Other Developmental Disabilities*, 27(1), 51-60.

70. Meadan, H., Halle, J. W., & Ebata, A. T. (2010). Families with children who have autism spectrum disorders: Stress and support. *Exceptional Children*, 77(1), 7-36.

71. Miles, J. H., Takahashi, T. N., Haber, A., & Hadden, L. (2003). Autism families with a high incidence of alcoholism. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 33(4), 403-415.

72. Parker, M. L., Diamond, R. M., & Del Guercio, A. D. (2020). Care coordination of autism spectrum disorder: a solution-focused approach. *Issues in mental health nursing*, 41(2), 138-145.

73. Pennefather, J., Hieneman, M., Raulston, T. J., & Caraway, N. (2018). Evaluation of an online training program to improve family routines, parental well-being, and the behavior of children with autism. *Research in Autism Spectrum Disorders*, 54, 21-26.

74. Pozo P, Sarriá E, Brioso A (2014). Family quality of life and psychological wellbeing in parents of children with autism spectrum disorders: A double ABCX model. *Journal of Intellectual Disability Research*, 58, 442-458.

75. Rabba, A. S., Dissanayake, C., & Barbaro, J. (2019). Parents' experiences of an early autism diagnosis: Insights into their needs. *Research in Autism Spectrum Disorders*, 66, 101–415.

76. Thomas, P. A., King, J. S., Mendelson, J. L., & Nelson-Gray, R. O. (2018). Parental psychopathology and expectations for the futures of children with autism spectrum disorder. *Journal of Applied Research in Intellectual Disabilities*, 31(1), 98-105.
77. Vohra, R., Madhavan, S., Sambamoorthi, U., & St Peter, C. (2014). Access to services, quality of care, and family impact for children with autism, other developmental disabilities, and other mental health conditions. *Autism*, 18(7), 815-826.
78. Wong, C., Odom, S.L., Hume, K.A. et al. (2015). Evidence-Based Practices for Children, Youth, and Young Adults with Autism Spectrum Disorder: A Comprehensive Review. *Journal of Autism and Developmental Disorders*, 45(7), 1951-1966.
79. Sharifi, V. (2019). Current Status of Health and Social Services for Children with Autism in Iran: Parents' Perspectives. *Iranian Journal of Psychiatry*, 14(1), 76.